PROBLEME DE SEMANTICĂ ONOMASTICĂ

Ioan LOBIUC
(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iaşi)

În semn de omagiu pentru (re)cunoscutul specialist şi în toponimie, prof. univ. dr. VASILE FRĂȚILĂ, pe baza unei bibliografii vaste şi a unor cercetări proprii despre bilingvismul toponimic şi despre „migrația” interlingvistică a antroponimelor, readucem în discuție două chestiuni extrem de importante şi pentru lexicologie, şi pentru lingvistica teoretică: 1. **(co)relația dintre numele proprii şi cele comune (apelative)** şi **2. semantica unora /şi a celorlalte.**

Diferența între comun (general) şi propriu (particularizant) este văzută, tradițional, în faptul că primul, de pildă termenul nomenclator, *râu*, desemnează o clasă de obiecte omogene, pe când un nume propriu de tipul *Olt* numeşte unul şi numai unul din cursurile de apă din România (dacă ar apărea un corp fonic *Olt* în vreo altă parte, ar fi doar un omonim al celui dintâi). Cuvântul *țară* este numele comun a foarte multe obiecte, dar „țările” concrete sunt desemnate prin nume diferite (cf. *România*, *Bulgaria*, *Ungaria* etc. sau, în cazul toponimiei (pre)medievale româneşti, *Țara Făgăraşului*, *Țara Bârsei*, *Țara Loviştei* etc. [este vorba, aici, de semantica primară a lat. *terra* în protoromână]).

Problema a fost şi rămâne controversată: numele proprii se raportează la obiecte-unicate, care ar forma şi ele clase (ca în opinia lui J. Kurylowicz, *Očerki po lingvistike,* Moscova, 1962), întocmai celor comune, care au ca referent clase din mai multe exemplare. Unele forme de plural din onomastică nu

BDD-V1894 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:18 UTC)

contrazic opinia dată: oronime ca *Alpi, Carpaţi* etc. trimit la un singur obiect geografic, ca şi *Caucaz*, *Pamir* etc., după cum *Calea Lactee* desemnează tot un singur obiect astral, deşi acesta se compune dintr-un număr foarte mare de astre şi constelaţii.

A. H. Gardiner, în judicioasa şi pe deplin actuala lucrare, *The Theory of Proper Names* (2nd Ed., Oxford, 1954), observa că împărţirea numelor în comune şi proprii îi era clară deja celebrului gramatician Diyonisios Thrax, care în sec. al II-lea î. de Hr. spusese că unele cuvinte (de pildă, *om, cal)* sunt comune pentru şiruri de obiecte, pe care le desemnează în genere *(koinos),* pe când altele *(Socrates, Homer)* sunt nume individuale şi „definesc" obiectul în mod individual, particularizant *(jdios).*

A. P. Krytenko, într-un interesant studiu *Do teoriii vlasnych nazv* [Contribuţii la teoria numelor proprii] (în culeg. *Onomastyka*, Kiev, 1966, p. 16 ş.u.) invocă, spre evaluare, două opinii aparent contradictorii, pentru a răspunde la întrebarea dacă numele proprii [mai departe: n. pr.] au sens şi, dacă îl au, care este natura acestuia şi dacă ea este aceeaşi la/pentru toate n. pr. Una din opinii îi aparţine logicianului englez J. S. Mill, care, în sec. XIX, aprecia că numele proprii de tipul *John, Smith* sunt denotative, adică asemantice [!?], în opoziţie cu numele comune, care ar fi conotative, părere la care s-a aliat şi A. Gardiner.

Mărturisind că terminologia lingvistică britanică diferă foarte mult de cea europeană tradiţională (cf., în semantica lexicală modernă, accepţiunile termenilor *denotaţie* vs. *conotaţie),* amintim părerea lui O. Jespersen (din *The Phylosophy of Grammar*, trad. rus., M. 1958) că n. pr. conotează (adică includ, cuprind) un număr mai mare de însuşiri decât cele comune. Argumentul ar fi următorul: cu cât ştii mai bine o persoană, cu atât numele ei se umple cu un plus de conţinut, cu un fel de „sens", fără de care nu ar mai fi posibilă conversiunea n. pr. în nume comune (cf. *amper, ohm, america, diesel* ş.a.). Este îndoielnică, însă, părerea lui B. Russel că abia n. pr. oferă posibilitatea cea mai mare de a-l „judeca" pe un *Mr. John* ca pe o entitate (substanţă) cvasiconstantă [în ce plan?].

Pentru a rezolva aşa-zisa dispută, autorul, a cărui sinteză o comentăm aici, era obligat să se întrebe, mai întâi de toate, dacă numele proprii (evident, substantive), exprimă noţiuni. Este drept, ele nu sunt total nici non-noţionale, adică sinsemantice, dovadă că sunt funcţionale sintactic, dar nici în întregime noţionale.

BDD-V1894 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:18 UTC)

Aici intervine o problemă de lingvistică generală mai întâi: ce înseamnă semantică lexicală? Ea este, preponderent, noțională şi nu doar structurală. Un cuvânt substantival precum *fată* cuprinde, în conținutul noțiunii, toate trăsăturile esențiale şi generalizate, prin abstractizarea celor individuale şi irepetabile, pentru a integra în clasa dată toate exemplarele — ca să vorbim în termenii analizei semice (componențiale) — umane, femeieşti şi de o anume vârstă. În schimb, *Maria* nu poate fi suspusă unei analize de acest fel, căci nu ştiu decât că există o persoană de sex femeiesc de acest fel [şi asta până la proba contrarie]. Altfel stau lucrurile când cunosc o şi vorbesc de o Marie concretă, în carne şi oase, nu ca cea găsită în orice carte de telefon din țară sau de aiurea. Situațiile din urmă sunt de competența *lingvisticii vorbirii*, numită, cumva abuziv, în vremea din urmă *lingvistică pragmatică*. Dacă cineva cunoaşte, ca vecine sau altfel, mai multe Mării, ele vor fi omonime pentru acel vorbitor, pentru că *Maria*[1]*, Maria*[2]*, Maria*[3] sunt inconfundabile între ele.

De aceea, avea dreptate J. S. Mill să afirme că *John, Smith* nu au semantică, pentu că el considera n. pr. din punctul de vedere al sistemului lingvistic, mai exact, din punctul de vedere al sistemului de noțiuni exprimate prin lexeme (sau echivalente frazeologice ale lor). Ni se pare perfect valabilă şi azi — din perspectiva dată — opinia lui K. Marx, foarte des citată în diverse contexte, că, în mod categoric, „eu nu ştiu nimic despre persoana dată dacă ştiu doar că o cheamă Jakob". De aceea, după Alan Gardiner (dar nu neapărat din cauza lui K. Marx), *numele proprii sunt o categorie a limbii şi nu a vorbirii,* încât ele merită să figureze într-un dicționar general şi nu doar în cel enciclopedic, ceea ce este, evident, o exagerare: a amalgama numele comune cu cele proprii în limitele unuia şi ale aceluiaşi dicționar ar face rezultatul inoperant, pentru că numele proprii țin doar de vorbire *(parole)* şi nu de *langue*.

Aşadar, bunăoară, în lexicografia onomastică engleză *John* este doar unul din numele de gen masculin şi doar atâta (ca „etichetă distinctivă"), dar, pentru Otto Jespersen, acest antroponim funcționează şi în *vorbire* ca nume al unor britanici diferiți, încât fiecare utilizare concretă a acestui prenume se leagă de o semnificație conotativă bogată.

Asemenea dispute — minore ca diferențe de opinii — pot fi soluționate, în plan teoretic, dacă se abordează n. pr. atât în planul limbii, cât şi în cel al vorbirii, mai important fiind cel dintâi, căci aici se relevă sistemicitatea numelor proprii, liberă de tot ce este efemer, accidental, extralingvistic.

BDD-V1894 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:18 UTC)

Astfel, n. pr., mai ales toponimele, posedă, în sistemul limbii, semantică pre-onomastică (cea a apelativului, din care provin, în mod aproape obligatoriu), semantică strict onomastică sau/şi post-onomastică, ultima, de regulă, simbolică (cf. *Eminescu, Plevna, Posada, Războieni, Griviţa, Podul Înalt* etc).

Prin semantică, n. pr. se divid în două ansambluri: 1) nume cu semantică bogată sau deplină şi 2) nume cu semantică „săracă", restrânsă. Numele de obiecte „unicate" în natură ţin de primul: e vorba de nume ale personajelor istorice (*Shakespeare, Newton* etc), de hidronime (*Dunăre, Nipru, Rin, Nil* ş.a), de nume de ţări (*România, Franţa, Siberia* ş.a.), de nume de insule (*Sumatra, Jawa, Sahalin, Sardinia* ş.a.), de oiconime, în speţă nume de oraşe (*Bucureşti, Paris, Moscova* etc). Nu contează că uneori unul şi acelaşi nume se foloseşte pentru a numi două sau mai multe obiecte unice în felul lor. În astfel de situaţii este vorba de *omonimia* numelor proprii cu semantică deplină (cf. *Mihail Sadoveanu* — numele marelui prozator şi ~~ — numele vilei din Copou în care a locuit şi a creat acesta).

Dar toate numele obiectelor unice sunt n. pr.? Cuvintele *soare* şi *lună* sunt ca atare în română? Până la un punct, lucrurile ar sta aşa cel puţin în astronomie, unde numiri ca *Lună, Soare* şi chiar *Pământ* se aliniază numelor proprii *Venus, Jupiter, Orion, Alfa Centauri* etc. Totuşi, în sistemul semantic românesc *soare, lună* şi chiar *cer* sunt percepute „slab" (ele corelându-se, mai degrabă, cu nume ca *stea, nor, fulger, mare, apă, ploaie,* care nu sunt unice în natură). Această percepţie o reflectă şi ortografia, în care *soare, lună* şi *cer* se scriu cu minusculă, ceea ce potenţează percepţia celor dintâi.

Dimpotrivă, n. pr. care au ca referent grupuri (clase) de obiecte au o semantică săracă, chiar vidă. Numiri ca *Iordan, Ionescu, Marina, Ioana,* zoonime ca *Sîmbolea, Dumana, Joiana* etc. sunt doar cuvinte - „etichete", cu sens pur nominal: „unul dintre numele de familie", „unul dintre prenume" (masculin sau feminin), „una din adresări" etc. Cuvintele *Ioan, Petru, Constantin* reprezintă, deopotrivă, prenume masculine, dar esenţial este că ele sunt nume *diferite*, ceea ce rezultă din faptul că au semnificanţi diferiţi, adică diferă în planul expresiei, opoziţie ideală în limbă. S-a spus că dacă opoziţia *Dunăre-Olt* am compara-o cu clătite de diverse forme şi umpluturi diferite, opoziţia *Ioan* şi *Petru* am putea să o comparăm cu două mingi divers colorate, în interiorul cărora este acelaşi vid, mai exact aceeaşi substanţă. Aceasta este

BDD-V1894 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:18 UTC)

valabil pentru planul limbii, dar nu în planul vorbirii, unde numele concrete se umplu cu o semantică situațională concretă.

Dincolo de diferența, esențială, între nume proprii cu semantică plină şi cele cu semantică vidă (nominală), ele sunt unite prin funcție comună. A. Gardiner sublinia că n. pr. sunt cuvinte sau grupuri de cuvinte cu *destinația specială de a identifica obiectele*. Identificarea obiectelor se asigură prin semnificant (fonie), indiferent de „sensul" pre-onomastic (cf. *Rotaru, Şelaru, Scripcaru; Dumbrava, Lunca, Suceava),* în cazul n. pr. provenite din apelative, şi de „sensul" post-onomastic (cf. *Irod, Cain, Don Quijote, Plevna, Mărăşeşti),* acesta, prin definiție, conotat (cf. *şi Griviția* etc).

N. pr. care identifică obiecte „unicat" diferă de cele care identifică clase de obiecte; primele sunt strict individuale şi nu acceptă în „semantica" lor contopirea a două obiecte diferite. Acolo unde se observă aceasta, avem cazuri de omonimie, de pildă, *Venus1* — una din planete, *Venus2* — zeița frumuseții; *Darwin1* — oraş în Australia, *Darwin2* — marele naturalist englez.

Există diverse tipuri de omonime în sfera onomasticii; simetrice, când membrii țin de aceeaşi clasă *(Teba* - oraş în Grecia şi *Teba* — oraş în Egipt, ambele din clasa omonimelor) şi asimetrice (pentru clase de obiecte diferite, cf. *Congo* — nume de stat şi *Congo* — nume de râu în Africa).

Sugestia este că etimologia rămâne prioritară în onomastică, cu condiția ca să se aibă în vedere, obligatoriu, semantica pre-toponimică (cea a apelativului), semantica toponimică propriu-zisă, cea „vidă", în care un nume topic (indiferent de complexitate structurală) nu este şi nu trebuie să fie decât o „etichetă" a unui obiect geografic (cf. *Răcăciuni* etc.) şi cea post-toponimică (simbolică), care nu contează, însă, decât pentru ansamblul colectivității (-lor)/etniilor.

Pe lângă lucrările deja indicate în text, mai semnalăm pentru problematica abordată următoarele poziții bibliografice:

- Trnka, B., *A Theory of Proper Names,* CL. Melanges offerts a E. Petrovici, Bucureşti, 1958.
- Achmanova, O. S., *Le «nom propre» en tant que catégorie linguistique, Ibidem*.
- Šmilauer, V., *Uvod do toponimastiky,* Praha, 1963.
- Milewski, Thadeusz, *Imiona osobowe jako zwiercadlo kultury,* „Studia in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński", Krakow, 1963.
- Nikonov, B. A., *Vvedenie v toponimiku,* Moscova, 1965.

BDD-V1894 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:18 UTC)

ON THE SEMANTICS OF PROPER NAMES

Abstract

The paper deals with several polemics regarding the meaning of proper nouns (place names, people's names) in conjunction with the one of common names. The conclusion we have reached is that proper names can be classified into two classes : 1) nouns with rich, full semantics; 2) nouns with poor smeantics, function of the referent and existential area of language: *langue* and *parole,* respectively.

BDD-V1894 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:18 UTC)